

Левус Н.І.

Львівський національний університет імені Івана Франка

Максимич О.М.

Львівський національний університет імені Івана Франка

УЯВЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ ПРО СЕБЕ ТА ПРО ПОЛЯКІВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЕТНІЧНИХ СТЕРЕОТИПІВ

Стаття присвячена проблемі етнічних стереотипів українців як типовому уявленню про себе та про інші етнічні групи.

*Методики, використані в дослідженні: «Опитувальник етностереотипів» Г. У. Солдатової, де визначаються стереотипні уявлення про власну та інші етнічні групи, а також «Модифікований етнопсихологічний опитувальник» Н. Крюкової, де визначається обізнаність із традиціями та звичаями власної етнічної групи. Для опрацювання результатів використовувалися такі методи математичної статистики: перевірка на нормальність розподілу, порівняльний аналіз за *t*-критерієм Стьюдента, багатофакторний аналіз. Група досліджуваних становить 237 осіб віком 18–22 роки. Розподіл за статтю: 108 чоловіків і 119 жінок.*

З'ясовано, що серед етнодиференціюючих ознак важливими є культурні традиції, звичаї, мова, риси характеру, психологія народу. Для визначення національності людини найбільше значення має її власне бажання.

*Аналіз уявлень українців про себе, про типового українця і про типового поляка показав, що спостерігається тенденція до зростання кількості позитивних автостереотипів. Порівняння за *t*-критерієм Стьюдента продемонструвало, що найбільш суттєві відмінності між самооцінкою та автостереотипами за такими якостями як активний, винахідливий, наполегливий. При чому більш позитивними якостями наділяється типовий українець. Порівняння стереотипних уявлень досліджуваних показало найбільш суттєві відмінності за такими позитивними якостями (позитивні автостереотипи): товариський, винахідливий, наполегливий, запальний, а також негативними якостями (негативні гетеростереотипи): зверхній, боягузливий.*

За багатофакторним аналізом було з'ясовано, що у факторних структурах автостереотипів і гетеростереотипів найбільше відрізняються ті риси українців, які проявилися під час війни, і наразі носять радше позитивне, аніж негативне забарвлення.

Ключові слова: автостереотипи, гетеростереотипи, етнічна ідентичність, етнічна толерантність, етнічна самосвідомість.

Постановка проблеми. Умови сьогодення, у яких ми сьогодні опинилися, сприяють ширшій інтеграції українців зі світом. Разом з тим, на фоні інших націй варто не розчинитися, не розгубити свою самобутність. Цьому допомагають етнічна ідентичність та етнічна толерантність, які незважаючи на певні стереотипні уявлення про себе та про інших, сприяють власному самовизначенню та зростанню етнічної самосвідомості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом увагу науковців привертають такі теми як міжкультурна взаємодія, етнічна толерантність, і як наслідок, етнічні стереотипи.

Як пише Г. Я. Врайт: «Стереотипи так чи інакше торкаються аспектів взаємодії між собою різних народів і культур. Вони виступають посередником протікання міжкультурного діалогу та

взаємодії як на колективному, так і на міжособистісному рівнях» [2, с. 57]. Дослідження Г. Я. Врайт присвячене саме вивченню автостереотипів та їхньому впливу на поведінку українців як у інших країнах, так і у себе вдома [2].

К. М. Васюк визначала автостереотипи українців методом контентаналізу, на підставі чого нею робляться висновки про переважання позитивних рис над негативними у збірному образі українця [1].

Багато дослідників зазначають як і про позитивний, так і негативний вплив етностереотипів. Так, О. Корнієнко у своїй статті вказує на те, що основна небезпека етнічних стереотипів полягає в тому, що вони сприяють виникненню національного забобону – необґрунтованих негативних думок і поглядів на інший народ або окремих його

представників, схильності діяти негативно щодо людей іншого народу [5].

Окремі праці присвячено взаємодії українців з представниками сусідніх народів. О. Г. Пирог і Г. В. Шмиглюк на основі свого емпіричного дослідження роблять висновки, що сприймання росіян українцями та поляками відбувається крізь призму сучасного політичного конфлікту, що сприяє процесу формування негативних гетеростереотипів [4].

Нещодавнє дослідження Г. В. Пирог та Я. А. Сардаковського польської молоді в Україні показало, що серед респондентів – етнічних поляків 66% проявили свою високу обізнаність щодо значимих історичних постатей, які сприяли створенню нації, 70% – щодо значимих історичних постатей, які вплинули на розвиток національної культури, 60% етнічних поляків виразили свою зацікавленість традиціями рідного народу [3]. У досліджуваних поляків також переважає позитивна етнічна ідентичність (66%), позитивне ставлення до власного та інших народів [3].

Отже, розширення меж і кордонів свідомості українців щодо себе як нації, так і щодо інших націй, залишається актуальним під час війни, бо розуміння та виокремлення себе серед інших народів дозволяє подолати негативні наслідки психотравмуючої ситуації на структуру особистості.

Метою статті є порівняльний аналіз етнічних стереотипів, де досліджені уявлення українців про себе та про поляків. Це дасть змогу сформулювати більш чітке усвідомлення тих психологічних чинників, які спирають чи перешкоджають формуванню позитивних авто- та гетеростереотипів.

Виклад основного матеріалу. Методики, використані в дослідженні: «Опитувальник етностереотипів» Г. У. Солдатової – визначаються стереотипні уявлення про власну та інші етнічні групи, а також «Модифікований етнопсихологічний опитувальник» Н. Крюкової – з'ясовується обізнаність із традиціями та звичаями власної етнічної групи.

Для опрацювання результатів використовувалися такі методи математичної статистики: перевірка на нормальність розподілу, порівняльний аналіз за t-критерієм Стьюдента, багатфакторний аналіз.

Група досліджуваних становить 237 осіб. Вік досліджуваних: 18–22 роки. Розподіл за статтю: 108 чоловіків і 119 жінок. Вид занять: 176 осіб навчаються, 61 – поєднують навчання та роботу. Місце проживання: 24 особи проживають у селі, 8 – у селищі, 163 – у місті, 15 – у районному місті, 27 – в обласному місті.

Розглянемо національні ознаки досліджуваних. За національністю всі 237 осіб ідентифікували себе як українці. Національність батьків більш різноманітна, серед них: українці, поляки, росіяни, татари, греки, азербайжанці, проте і тут переважають українці. Етнічні групи, до яких себе зараховують досліджувані: галичани, бойки, волиняни, подоляни, слобожани. На запитання про мову спілкування 230 осіб назвали українську, 7 осіб – українську і російську. 229 осіб рідною мовою вважають українську, 8 осіб – російську.

Серед етнодиференціюючих ознак, які визначалися за допомогою запитання: «Чим відрізняються представники інших національностей в першу чергу?», на першому місці опинилися

Рис. 1. Розподіл вагомості етнодиференціюючих ознак

Рис. 2. Розподіл вагомості національних ознак

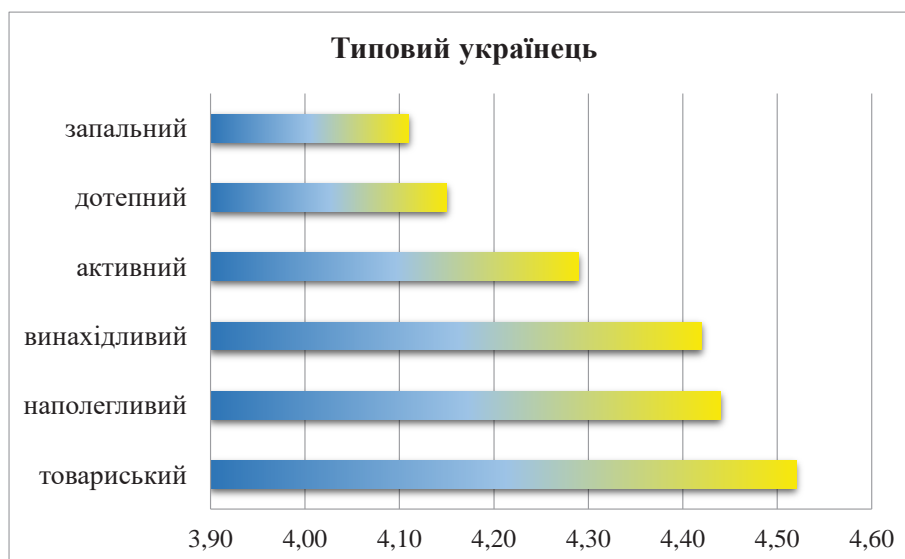

Рис. 3. Ранжування автостереотипів (подано перші шість ознак із 24-х)

культурні традиції і звичаї – 30 %, на другому місці – мова (21 %), на третьому – риси характеру і психологія народу (16 %). Результати розподілу відповідей на це запитання подано на рис. 1.

Серед етноінтегруючих ознак, які визначалися за відповідями на запитання: «Що, на Вашу думку, зближує Вас із людьми вашої національності?», перші місця посіли ті самі пункти: культурні традиції і звичаї (26 %), мова (23 %), риси характеру і психологія народу (15 %). Отже, те, що нас об'єднує, разом з тим і виділяє нас серед інших.

На запитання: «Що, на Вашу думку, повинно бути головним при визначенні національності людини?», понад 50 % досліджуваних обрали мову (рис. 2). Отже, мовне питання, яке дуже

часто піднімається з початком війни, насправді має вагоме значення для молодих людей. Про це також свідчить і той факт, що незважаючи на те, що у декого з досліджуваних рідна мова російська, зараз ці особи спілкуються українською. Друге місце серед відповідей посіла національність батьків, а третє – місце або країна проживання. Саме ці ознаки багато науковців виділяють за головні для формування етносу та нації.

Далі аналізувалися уявлення досліджуваних про типового українця, тобто автостереотипи (рис. 3). Серед рис українця перші місця посіли товариськість, наполегливість, винахідливість, активність, дотепність, запальність. Отже, серед цих рис є такі, які зустрічалися при самооціню-

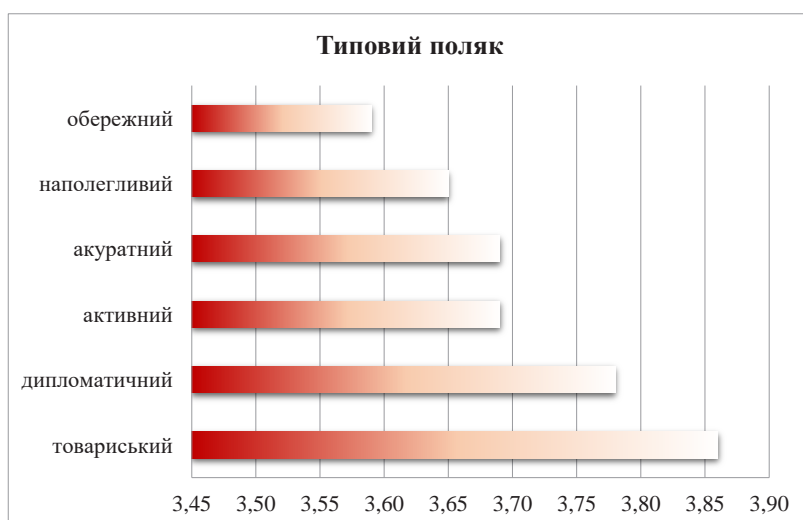

Рис. 4. Ранжування автостереотипів (подано перші шість ознак із 24-х)

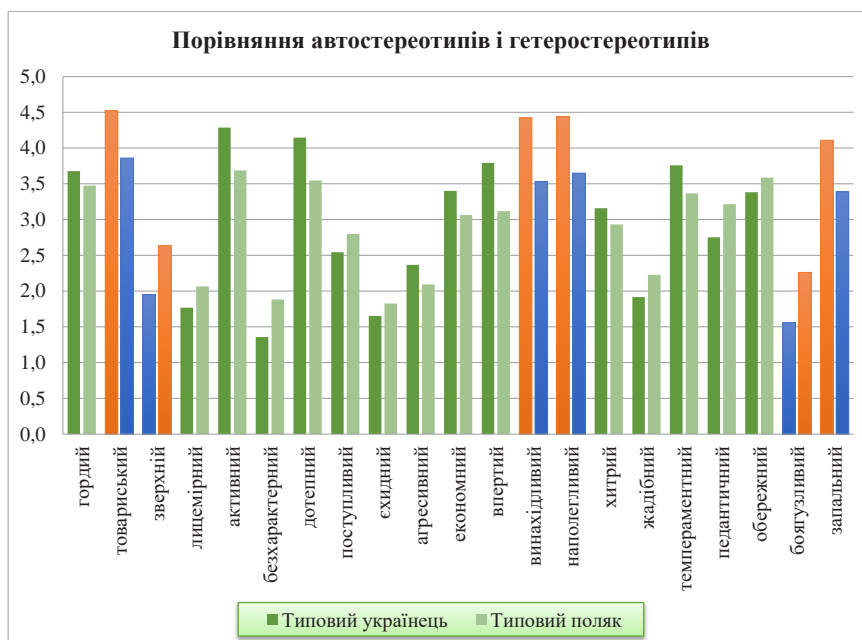

Рис. 5. Результати порівняльного аналізу за t-критерієм Стьюдента (подано статистично значущі відмінності при $p \leq 0,05$)

ванні, але є й інші риси – такі, як активність і запальність, що, очевидно, пов'язано із зростанням національної самосвідомості під час повномасштабного вторгнення.

При оцінюванні типового поляка залишилися риси, якими досліджувані оцінювали себе і уявлення про типового українця, але також з'явилися інші ознаки – такі як дипломатичність і обережність (рис. 4), що очевидно пов'язано із активною підтримкою поляками українців під час російсько-української війни. Цікаво, що серед рис поляків на четвертій позиції опиняється акуратність, як вміння організувати себе та докільля докола себе певним чином.

Далі було проведено порівняльний аналіз за t-критерієм Стьюдента, оскільки результати розподілені за нормальним законом. На рисунку подано всі статистично достовірні відмінності на рівні 0,05 між оцінкою свого Я та типового українця. Найбільш суттєві відмінності за такими якостями: активний, винахідливий, наполегливий. При чому більш позитивними якостями наділяється типовий українець. Тобто спостерігається тенденція до формування позитивних автостереотипів.

На наступному рисунку подано порівняння уявлень про типового українця і типового поляка (рис. 5). Отже, серед рис, які на думку досліджуваних,

Факторні структури автостереотипів і гетеростереотипів

Уявлення про типового українця			Уявлення про типового поляка		
Фактор 1 Позитивні авто-стереотипи	активний	0,791	Фактор 1 Позитивні гетеро-стереотипи	активний	
	дотепний	0,579		дотепний	0,688
	винахідливий	0,751		винахідливий	0,642
	наполегливий	0,622		наполегливий	0,750
	темпераментний	0,564		темпераментний	0,677
	запальний	0,670		запальний	0,618
			товариський	0,661	
Фактор 2 Негативні	нав'язливий	0,653	Фактор 2 Негативні	нав'язливий	0,656
	зверхній	0,714		зверхній	0,577
	лицемірний	0,737		лицемірний	0,751
	єхидний	0,562		єхидний	0,715
	жадібний	0,542		жадібний	0,723
	боягузливий	0,605		агресивний	0,670
			впертий	0,606	
			хитрий	0,520	
Фактор 3 Позитивні	обережний	0,790	Фактор 3 Позитивні	обережний	0,519
	акуратний	0,862		акуратний	0,736
				дипломатичний	0,661
Фактор 4 Негативні	поступливий	0,780	Фактор 4 Негативні	поступливий	0,615
	економний	0,540		гордий	-0,526
		безхарактерний		0,632	
		боягузливий		0,546	
Фактор 5 Позитивно- негативні	гордий	0,655	Фактор 5 Позитивні	економний	0,777
	агресивний	0,568			
	впертий	0,679			
	хитрий	0,579			

більш притаманні українцям є такі як товариський, винахідливий, наполегливий, запальний, що можна вважати позитивними автостереотипами. Натомість, у типового поляка поряд із багатьма позитивними рисами, досліджувані більше помічають такі якості як зверхність і боягузливість. Ці якості можуть буди сіормовані на підставі певних сторінок історії про взаємодію двох народів, серед яких не все завжди було безхмарно.

Мультифакторний аналіз дав змогу побудувати п'яти-факторну модель як для уявлень про типового українця, так і для уявлень про типового поляка. Як в одній, так і в іншій моделі перші два фактори – це позитивні і негативні стереотипи. Багато з цих якостей є спільними для обох моделей. Проте є й відмінності, які виділені червоним.

За багатофакторним аналізом було з'ясовано, що у факторних структурах автостереотипів і гетеростереотипів найбільше відрізняються: четвертий фактор, який об'єднав негативні стереотипи про поляків, та п'ятий фактор, який об'єднав ті риси українців, які проявилися під час війни (позитивно-негативні автостереотипи, які сприй-

маються радше в позитивному ключі). Результати багатофакторного аналізу подано у табл. 1.

Як видно з розгляду таблиці (де риси, що відрізняються у структурі певних факторів, позначено червоним), перший, другий та третій фактори за своїм наповненням мало чим відрізняються, тобто простежуються схожості в характерологічних рисах українців і поляків. Натомість в українців гордість об'єдналася в один фактор з такими негативними за семантичним значенням рисами, як агресивність, впертість, хитрість, що надає їм більш позитивного звучання, особливо в часи випробувань, в яких опинилася зараз наша українська нація.

Висновки. Таким чином, серед етнодиференціюючих ознак досліджувані вказували культурні традиції, звичаї, мову, риси характеру, психологію народу. Для визначення національності людини, на їхню думку, найбільше значення має її власне бажання.

Аналіз уявлень українців про себе, про типового українця і про типового поляка продемонстрував, що спостерігається тенденція до зростання кількості позитивних стереотипів (якщо порівнювати

це дослідження з науковими даними за попередні роки). Гетеростереотипи про поляків містять в основному позитивні ознаки, хоча серед них зустрічається і декілька негативних. Автостереотипи більш позитивно забарвлені, ніж гетеростереотипи.

Порівняння стереотипних уявлень досліджуваних показало найбільш суттєві відмінності за такими позитивними якостями (позитивні автостереотипи): товариський, винахідливий, наполегливий, запаль-

ний, а також негативними якостями (негативні гетеростереотипи): зверхній, боягузливий.

Перспективами подальших досліджень є з'ясування особистісних чинників етнічних стереотипів, а також їх взаємозв'язку із іншими етнічними параметрами, такими як етнічна ідентичність та толерантність. Таке дослідження нами вже проведено і зараз знаходиться на етапі статистичного опрацювання результатів.

Список літератури:

1. Васюк К. М. Вікові особливості етнокультурних стереотипів в характеристиках особистості українців. *The XXIV International Scientific and Practical Conference «Multidisciplinary academic notes. Science research and practice»*, June 2–24, 2022, Madrid, Spain. 2022. С. 496–499.
2. Вraith Г. Я. Етнічні стереотипи в міжкультурних комунікаціях. *Методологія та технологія сучасного філософського пізнання: збірник матеріалів VI Міжнародної наукової конференції студентів, молодих вчених та науковців, присвяченої 30-річчю створення кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності та 205-річчю Університету Ушинського*. Одеса: Університет Ушинського, 2022. С. 57–60.
3. Пирог Г. В., Сардаковський Я. А. Особливості національної ідентичності молодих українців і поляків. *Наукове пізнання: методологія та технології*. 2019. № 3. С. 34–39. <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2019-3-5>
4. Пирог Г. В., Шмиглюк О. Г. Особливості сприймання росіян українцями та поляками. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Психологічні науки». 2019. Випуск 3. С. 144–151. <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2019-3-20>
5. Korniienko O. The role of ethnic stereotypes in interethnic communication. *SWorldJournal*. 2023. № 3(18-03). P. 123–130. <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2023-18-03-043>

Levus N.I., Maksymych O.M. UKRAINIANS' PERCEPTIONS OF THEMSELVES AND POLES: A COMPARATIVE ANALYSIS OF ETHNIC STEREOTYPES

The article is devoted to the problem of ethnic stereotypes of Ukrainians as a typical idea of themselves and other ethnic groups.

Methods used in the study: "Ethnic Stereotypes Questionnaire" by G. U. Soldatova, which identifies stereotypical perceptions of one's own and other ethnic groups, and the Modified Ethnopsychological Questionnaire by N. Kryukova, which measures awareness of the traditions and customs of one's own ethnic group. The following methods of mathematical statistics were used to process the results: normality of distribution test, comparative analysis by Student's t-test, multivariate analysis. The group of subjects is 237 people aged 18–22 years. Distribution by gender: 108 men and 119 women.

It is found that among the ethno-differentiating features, cultural traditions, customs, language, character traits, and psychology of the people are important. For determining a person's nationality, one's own desire is of the greatest importance.

The analysis of Ukrainians' perceptions of themselves, of a typical Ukrainian and of a typical Pole showed that there is a tendency to increase the number of positive auto-stereotypes. A comparison by Student's t-test showed that the most significant differences between self-esteem and auto-stereotypes are in such qualities as active, resourceful, and persistent. Moreover, a typical Ukrainian is endowed with more positive qualities. Comparison of stereotypical perceptions of the subjects showed the most significant differences in the following positive qualities (positive autostereotypes): sociable, resourceful, persistent, hot-tempered, as well as negative qualities (negative heterostereotypes): arrogant, cowardly.

According to the multivariate analysis, it was found that in the factor structures of autostereotypes and heterostereotypes, the most distinctive features of Ukrainians are those that manifested themselves during the war and are now more positive than negative.

Key words: autostereotypes, heterostereotypes, ethnic identity, ethnic tolerance, ethnic self-awareness.